

Poetė

AŠ kalta? Išdavikė? Nusidėjėlė? Gal esu tokia, bet pasiaiškinti privalau tik savo Motinai ir Lietuvai. Jums nepasakysiu nė žodžio – pulkite mane lyg šakalai! Taip, aš turiu daug vardų: Seliomija, Selemutė, Salomė, Salomėja, Salė, Sulamita, Serafima, Sima... Kiekvienas mano vardas turi ir atskirą veidą – taigi ir daug veidų...

Gavau ligoninėje šlepetes, įkišau koją ir iš karto dūrė širdin – padai pilni vinių! Mama, mano motinėle, jie tyčia man davė tokias šlepetes, tyčia – prašysiu Bernardo, gal atneš kokius padus įsidėti, niekas manęs nenori gelbėti... Ar aš išdavikė, klausiate... Atsakyčiau, bet mirštu. Kai mirusi apsiprasiu, atsakysiu į visus klausimus, tik jūs manęs nesuprasite, nes net nesigilinsite. Man tai kas – gyva nepaisiau nuomonių, o mirusi... Atimkite iš manęs vardą, pavardę, sukraukite kalną mano nuodėmių, užmeskite mane ant laužo – kūryba vis tiek liks, švies amžinąja ugnimi. *Tiktai krauju rašyti žodžiai galima vadinti poezija, nes nėra lig šiol pasauly tokios kokybės rašalo, kuris pavaduotų kraują...*

SALOMEJA NERIS

POEMA APIE
STALINA

KARINĖ LEIDYKLA
MASKVA * 1942

SALOMEJA NERIS,
TSRS Aušdirbuvė Taryba

PIRMOJI DALIS – OKUPACIJA

(1940 m. birželio 15 d. –
1941 m. birželio 22 d.)

Ivykiai I

Dvi jaunos moterys, puikiai nusiteikusios, vasariškai pasipuošusios, garsiai juokiasi, viena vis pakelia pirštą, rodo – *links* arba papurto galvą, suraukia nosį – su-prask – netinka... Skrybėlaičių moda prancūziška, Kauno *modistės* nagingos, kuria pagal paskutinę Europos madą. Jos jau kelintoje ateljė, apėjo miesto centrą, pasimatavo visas skrybėlaites, bet Salomėja vis negali išsirinkti. Pozuoja, ilgai žvalgosi į veidrodį, jos žalsvos akys blyksi paslaptin-ga, dar nematyta laime. Mika jau ir pavargo, vis bando kur nors prisėsti, o jos bičiulė perpildyta entuziazmo. Draugė jai sako:

– Saliute, tu nori būti Maskvoje didžiausia *modern*? Visus sužavėti, pakerėti? Bet ar ne per daug išsipustysi? Ar neatrodysi kaip kokia lietuvių buržua, juk ten rinksis paprasti darbo žmonės?

– Taip, taip, noriu atrodyti moderni, laiminga, juk Maskvoje nebuvo, seniai svajoju į ją nuvažiuoti, pamatyti kitą kultūrą, kitokius žmones, juk laisvas ten kraštas, man atrodo tai stebuklingas miestas, noriu viską pajusti pati, pameni, jau prieš dešimtmetį buvo organizuota kelionė į Maskvą, ketinome pusiau paslapčiomis per Latviją va-žiuoti, bet tada manęs neišleido, tad dabar nekantraudama laukiu ir tikrai noriu dailiai atrodyti. Ak, pažiūrėk, Mika, kokia nuostabi šita balta skrybėlaitė, man tiktų prie naujos šviesios suknelės... Tiek rūpesčių turiu su apranga, aš gi puošėiva, neslepiu.

– Balta skrybėlaitė per posėdžius Kremliuje bus pernelg prašmatni, bet štai ta tamsioji tikrai tiks, pirk abi, – skatina Mikalina.

Salomėja taip ir padaro – ima dvi, pardavėja suvynioja, su dideliais paketais jos išeina į Laisvės alėją. Saulė plieskia į akis, abi laimingos ir atsipalaidavusios. Iš priekio atskuba Onutė, buvusi Salomėjos bendramokslė, gera draugė, studijų metais viename bendrabučio kambaryje abi gyveno, visokių nuotykių patyrė... Pasisveikina, apsikabina. Onutė stebi Salomėją, bando pagauti jos akis, bet ši žvelgia kažkur pro šalį, tarytum į Įgulos bažnyčios bokštus. Netoliese vaikšto būrys sovietų kareivių su šautuvais, prie gatvės kampo stovi sunkvežimis, aplink irgi zuja kareiviai, rėkauja, rusiškai keikiasi, kažką neša ir krauna.

– Ar tu, Saliut, jų nebijai? – klausia Ona.

– Ko? Rusų kareivių? Kodėl turėčiau bijoti? Jie nuširdūs, mums broliški. Visa Rusija Lietuvai draugiška. Ar jau skaitei mano „Poemą apie Staliną“? Galime tuoj nusipirkti „Tiesą“, jau kelintą dieną spausdina ir man gerą honorarą moka.

– Honorarą? – sutrinka Ona. – Ar jis tau toks svarbus, juk neseniai valstybinę premiją iš Smetonos rankų gavai... Girdėjau apie poemą, visi kalba – gėda, ir tiek...

– Ona, ką tu kalbi, Stalinas – ypatingas žmogus, ir aš trokštu jį gyvą pamatyti, galbūt pavyks pakalbėti ar bent ranką paspausti, jis didis, jis įves pasaulyje tvarką, visi bus laimingi, lygūs ir laisvi, labai laukiu šitos kelionės...

– Gerai, gerai, tu teisi, Sali... Ar jau keliaujame namo? – bando vis labiau karštėjantį draugių pokalbį nutraukti Mikalina.

– Ne, dar užsukime į siuvyklą, turiu naują suknelę pasiūti, vis dar garderobą ruošiuosi... Modern, būsiu modern – į Kremlių, pas didįjį vadą!

– Aš visai nesuprantu tavęs, Salomėja, kas gi tau blogai, pripažinta poetė, gražią šeimą sukūrei, turi savo gūžtą, kas blogai, ar tu nesuvoki, kad sovietai mus jau užgrobė? – surzusi klausia Ona. – Nesuvoki, kad pasmaugs mūsų valstybę, savarankiškumą? Ar tu nematai, kaip visomis gatvėmis žlega jų tankai? Lyg utėlės visur lenda jų kareiviai? Ar tu ką nors išmanai apie sovietų gyvenimą?

– Ak, mieloji, nesiginčykime, ateitis viską parodys, aš tikiu didžiuoju mūsų reikalu, noriu visur dalyvauti, noriu greičiau į Maskvą. Aš trokštu, kad tarp žmonių būtų laimė ir lygybė, aš tikiu, ir niekas mano svajonių neužgniauš! Juk jau nemažai metų studijuoju marksistinę literatūrą, daug skaitau, turiu vedlių ir mokytojų...

– O aš maniau, kad tau, Sale, kūrybos laumės žiūri į akis, nors ir susimaišei galvą su tais „Trečio fronto“ bernais. Jau pamiršai, kiek per juos nukentėjai, kiek pašaipų patyrei, jie pasinaudojo tada tavimi, išgrežė kaip skudurą! Ir dabar jie tave išduos, kai tik kokia bėda ištiks, nerūpėsi jiems, už akių juk šaiposi iš tavęs... O tavo poemos apie didįjį vadą nenoriu skaityti! Palauk, prisipažink, ar tu nieko negirdėjai, kad sovietai jau po dviejų savaitių pradėjo suiminėti žmones, vežti į Sibirą? Negi nežinai, kad štai čia pat – Laisvės alėjos ir Vytauto prospekto kampe – pilna prigrūsta atseit politinių kalinių – visokių nekaltų žmonių ir visus juos pasitinka pakaliko Berijos portretas, kabantis tardytojų kambaryje, negi tu nieko negirdi? Mano vyras

daug ką pasakytų, gal akys atsivertų, bet šiuo metu, ma-
tau, – tu akla, patikli ir naivi...

Salomėja tyli, veide lyg raukšlė šmėsteli šėšėlis – ji ambi-
cinga, jautri bet kokiai kritikai. Ona mosteli ranka, apsisuka,
nuskuba namo net sudiev nepasakiusi, jos vyras – Lietuvos
karininkas, kurio dienos jau suskaičiuotos – suims, išveš,
sušaudys...

Matyti, jog Salomėja šiek tiek sutrikusi, bet sako:

– Nesuprantu, kodėl kai kurie draugai mane piktai puo-
la, net į kitą gatvės pusę pereina? Bet aš tikiu, aš nepasiduo-
siu, aš... Negi ką blogo darau, aš trokštu visiems laisvės,
darbo, džiaugsmo, aš siekiu... Aš gi ne dėl savęs... Daug
girdėjau, skaičiau, kad Rusijoje visi žmonės laisvi, lygūs,
džiaugiasi gyvenimu, vieni kitus palaiko, kad bolševikai pa-
tys nuoširdžiausi...

– Nurimk, Saliute, dabar ištis sudėtingas gyvenimas,
kiekvienas turi savų rūpesčių, viskas verčiasi aukštin kojo-
mis, gerai, kad mes suvokiame aiškų ir tiesų savo kelią, kiti
pasimetę, dar nesupranta, jog viskas tik į gera, bet supras,
nurimk, – guodžia Mikalina.

Draugės vėl pralinksmėja, užsuka į siuvyklą, pasiima dar
vieną paketą – naują poetės suknelę.

– Pavydžiu tau, Salomėja, aš irgi noriu į Maskvą, bet
mano kūdikėlis dar toks mažas, – kiek nusiminusi guodžiasi
Mikalina Meškauskienė.

Baigiasi antras vasaros mėnuo, mieste neseniai peržy-
dėjo liepos, jų salsvas kvapas dar tvyro ore, aplinkui zir-
zaliajoja bitės, ieško nors lašelyčio saldaus nektaro. Tarnai-
tės vedžioja mažylius, tačiau jau laikas namo – popietės

miegelio. Kaukši ponių aukštakulniai, mirguliuoja suknius ir skrybėlaitės, kvepia ponų tabakas. Tačiau piliečiai labai sunerimę, šnairuoja į rusų kareivius, kurie „svečiuojasi“ jau beveik pusantro mėnesio, žmonės neįsivaizduoja, kas čia bus toliau, istorija sukasi lyg mėsmale, viskas keičiasi, kiekviena diena atneša vis daugiau naujienų – dažniausiai nemalonių. Prezidentas Smetona jau pirmomis okupacijos valandomis pasitraukė iš Lietuvos. Ministrai suimti. Kuriasi kažkokia laikinoji vyriausybė. Vilties mažai, įtampos daug, bet pačių baisiausių įvykių niekas dar neįsivaizduoja. Kol kas visi šurmuliuoja, dirba, atostogauja...

1940 metų vasara persivertusi į antrą pusę.

Bičiulės Mikalina ir Salomėja nusiperka keletą „Tiesos“ egzempliorių su poema apie Staliną ir nutolsta Laisvės alėja. Tuo tarpu išnyksta erdvės ir laiko begalybėje.

Erodas Antipas

Erodiada turi planą, kol kas jį slepia. Naujas vyras Erodas drąsus ir vyriškas, daug šaunesnis už jos buvusį vyrą, Erodo brolių Pilypą, kurį jiedu tiesiog nustūmė į šoną ir laimingai susituokė. Bet Antipas niekaip nesiryžta sutramdyti to užsispyrėlio, to pikto plepio Jono Krikštytojo, kuris moteriai nuodija ramybę ir sprangina laimės valandas. Tačiau ji turi planą, kurį įvykdys duktė Salomė.

Įvykiai II

Palemonas. Jau vėlyva popietė. Po truputį blėsta kaitra. Liepos diena parodė visą galią – iššoko beveik trisdešimties laipsnių karštis, šeimininkė Salomėja tampėsi su kibirais, laistė gėlynus, krūmelius, šalia zirzendamas bėgiojo sūnelis Sauliukas, jam rudenį bus treji, kalba prastai, dar anksti operuoti lūpytę, tegul paauga, bet privalės operacijas iškentėti. Ji viską padarys, kad berniukas užaugtų kuo laimingesnis. Vienturtėlis. Vėlokai patyrusi motinystę, Salomėja tarsi prarado dalį savęs, nemanė, jog, gimus kūdikiui, gali ištikti tokia didžiulė nesavanaudiška meilė... Bijo vaikelį palikti svetimai auklei, tad pasikviečia iš gimtojo kaimo vieną iš dviejų Onučių – seserį ar pusseserę – jos ir pagelbsti. Juk ir mokykloje pamokos, ir kūryba, o dabar ir šiaip visokių reikalų, vis į miestą, susitikimai, nauja valdžia Salomėjai rūpi, ji įsijungusi, dalyvauja, tiki... Moteris dažnai klausia savo vyro Bernardo nuomonės – ką jis manęs apie dabartinius įvykius, nes ją daug kas užsipuola, prisako nemalonių žodžių, atseit Salomėja nesuprantanti situacijos, kad sovietų kariuomenės veiksmai nė iš tolo nėra kokia draugystė, o tik brutali okupacija... Teiraujasi vyro, kaip elgtis? Tačiau šis į politiką nelenda, rūpi jo paties menas – skulptūros, turi keletą užsakymų, su sūneliu daug bendrauja, namo statyba jau baigta, norisi ramybės, žmona tegul savo gyvenimą gyvena, jis per daug nesijaudina. Salomėja pinigų į namus parneša, o gal tas naujas gyvenimas įsivyras ir visiems bus gerai?.. Kol kas sovietų valdžios akibrokštų čia, Palemone, jie nepaty-

rė, šalia ošia miškas, pievos, laukymės, pasivaikščioja abu su Sauliuku, panešioja berniuką ant kukurių. Bernardas jaučia, kad žmona įsimazgiusi į sudėtingus santykius, bet negelbsti jos, nesigilina, neaiškina. Kai 1931 metais su trečiafrontininkais susidėjo, tie vyrai ir liko Salomėjos draugais. Poetė šioje pamiškės sodybėlėje, naujame šeimos namelyje, yra gana vieniša, patarimų ir užuojautos negauna. Be to, ji nori ir savo vyrui įrodyti, kokia yra vertinama, gerbiama, visur kviečiama. Moteriškas vienišumas – kai jis pajuntamas, tada galima kažin ko pridaryti... O kai dar svetimi vyrai veidmainiškai pataikauja, giria, sudaro įspūdį, kokia esi svarbi ir reikalinga, tuomet galima išsinerti iš kailio, nejaučiant tų bičiulių atsainumo ir užslėptų kėslų.

Artimieji pripažino, jog Salomėja atsigimusi į savo tėvą Simoną: iš veido gal labiau panaši į mamą Uršulę, tačiau charakteris tėvo. Ir tėvas, ir duktė buvo persmelkti didelių ambicijų, veržlių troškimų, nepamatuotų planų, norėjo pasirodyti, iškilti virš kitų, būti priekyje, pirmauti... Ir Simonas, ir Salomėja daug pasiekė, įrodė savo gebėjimus, tačiau dukteriai pasitaikė ir skaudžių kryčių nuo pašėlusiai šuoliuojančio gyvenimo ir laikmečio žirgo... *Mano prigimtis – kaip pasiutęs, laukinis žirgas!* Ji ieškojo savo ypatingo kelio, troško nemirtingumo, nemėgo banalių kasdienybės dulkių...

1940 metų liepos septynioliktos dienos pavakarę prie vartelių sustoja limuzinas, iš jo iššoka Salomėjos artimas pažįstamas, Eltos direktorius Kostas Korsakas, jau nuo vartelių šaukia:

– Salomėja, renkis, važiuojame į Sovietų pasiuntinybę, kviečia Dekanozovas, skubiai kviečia...

Moteris sutrinka, lyg išsigąsta, gal ką ne taip pasakė, padarė, gal kas ją įskundė, bet ką galėtų, juk šios permainos poetę džiugina, traukia. Kol automobilis stovi, iš jo išsiropščia poetas Kazys Boruta, mankština kojas, bet iš vietos nejuda.

– Paskubėk, Salomėja, laukiam! – ragina Kostas, paspaudžia ranką Bernardui. – Skubūs, svarbūs reikalai, – sako jam. – Pats pačiausias kviečia, reikia kai ką sukurti, prašė atvežti stipriausius poetus, tai griebiu tamstos žmonelę ir Kazį.

Salomėja šiek tiek užtrunka, karštligiškai ieško suknelės, ištraukia vieną kitą, neapsisprendžia, kuri tinkamesnė, juk į pasiuntinybę...

Jie išvažiuoja, limuzinas sukelia dulkių debesį, sausra, seniai lijo, Sauliukas verkia, vėl mamos nėra, Bernardas laiko sūnų ant rankų, glaudžia prie savęs. Ką vyras galvoja, nežinia...

Smakas

Sveiki, čia aš, Smakas. Kaltinsiu ir pulsiau. Pradedu! Palauk, poete, kur tu skubi? Kodėl taip skubi? Nuo šito žingsnio galutinai įklimpsi į molį, į mėšlą, jis tiek priskres prie tavo vardo, niekaip nenusikrapštysi, žinoma, pati ir ne-

spėsi, bandys tą padaryti kiti, tavo kūrybos gerbėjai, Gerieji balsai, bet ką čia benuslėpsi, kuo bepridengsi? Argi negalėjai keletą minučių pagalvoti, nevažiuoti, Kostui pasakyti, kad serga sūnus, kad prastai pati jautiesi, kad labai skauda galvą, nugarą, juk visą dieną tampei kibirus, laistei gėlynus ir daržus, galėjai sugalvoti šimtą visokiausių priešasčių, juk esi moteris, o jums, moterims, visada pavyksta geriau pameluoti, suvaidinti? Negi neturėjai jokios baimės, įtarimo? Taip, nepadėjo tau Bernardas, būtų paėmęs už rankos, pasakęs, mamute, lik namie, ko tau į tą Sovietų pasiuntinybę? Bet jis šito neištarė. Tavo vyras skulptorius irgi turėjo atiduoti duoklę, jo dirbtuvėje po truputį ryškėjo baltutis gipsinis Stalinas su pypkute... O tu, poete, išlėkei lyg ugnies pasigriebti, tai ją ir pasigriebei, tą stalininę ugnį. Čia buvo tavo didžiosios išdavystės pirmas žingsnis, kurio nė pati nepajutai...

Gerieji balsai

Isijungiame ir mes, Gerieji balsai. Mes poetę ginsime, teisinsime, ieškosime priešasčių, bandysime suprasti, nes žavimės jos kūryba, jos didžiu talentu. Todėl atleidžiame klaidas. Nors ginti Salomėją nėra lengva. Kaip ji „Trečio fronto“ žurnalui parašė buldozerinius eilėraščius, taip mūsų priešininkai, mūsų Smakas irgi ją puola lyg buldozeris, sunkiai ir skausmingai, be subtilybių ir supratimo, *kaip visa ryjanti, naikinanti ugnis artėja vis*.

Kodėl poetė nedvejodama važiavo į Sovietų Sąjungos pasiuntinybę? Salomėja juk pasitikėjo Kostu Korsaku, Kaziu Boruta, pažinojo SSRS įgaliotąjį pasiuntinį Pozdniakovą, atsiųstą iš Maskvos, ir kitus atstovybės tarnautojus, nes jau keleri metai ji lankėsi šiuose rūmuose Lietuvių draugijos Sovietų Sąjungos tautų kultūrai pažinti posėdžiuose, renginiuose, diskusijose. Šiai draugijai iš pradžių priklausė ne tik kairioji inteligentija, daug Lietuvos šviesuolių, profesorių bendravo su sovietų atstovais, mokėjo rusų kalbą, stengėsi gražinti iš Rusijos ten išvežtas vertybes, rengė įvairias parodas. Tačiau, kai prieš sovietų okupaciją draugijos veikla apsigobė politiniu pamušalu, daugiausia rinkosi prijaučiantys Sovietų Sąjungai. Paslaptingo bolševikinio krašto kultūra, literatūra domino ir traukė lyg uždraustas vaisius, lyg magnetas – viskas ten kitaip, alsuoja laisvės vėjais... Sovietų atstovybėje draugijos susitikimai būdavo triukšmingi, su gausiomis vaišėmis ir gėrimais, su naktiniais baliais. Tad vykti pas draugus rusus poetė nepabūgo, jais pasitikėjo, ko galėjo bijoti? Visi ten geri pažįstami, o šiuo metu, kai Lietuva jau tapo sovietine, jokios klastos negalėjo būti...